

Polítiques sociolaborals

Elsa Santamaría López
María Paz Martín Martín
Carmen Romero Bachiller
Pablo Santoro Domingo
Amparo Serrano Pascual
Fefa Vila Nuñez
Imanol Zubero Beaskoetxea

PID_00185922

Material docent de la UOC

Elsa Santamaría López**María Paz Martín Martín****Carmen Romero Bachiller****Pablo Santoro Domingo****Amparo Serrano Pascual****Fefa Vila Nuñez****Imanol Zubero Beaskoetxea**

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats per la professora: Elsa Santamaría López (2012)

Primera edició: setembre 2012

© María Paz Martín Martín, Carmen Romero Bachiller, Elsa Santamaría López, Pablo Santoro, Amparo Serrano Pascual, Imanol Zubero Beaskoetxea, María Josefa Vila Nuñez

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2012

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Eureka Media, SL

Dipòsit legal: B-22.844-2012

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Introducció

Redactem aquestes pàgines en un moment en el qual Espanya afronta una nova reforma del mercat laboral (Reial decret llei 3/2012, de 10 de febrer, de mesures urgents per a la reforma del mercat laboral), l'enèsima des de la instauració de la democràcia, amb el mateix objectiu fonamental que totes les anteriors: reduir les elevades taxes de desocupació; a aquest objectiu des dels anys noranta se n'ha afegit un altre d'igualment essencial, com és la reducció de l'alt nivell de temporalitat característic del mercat de treball espanyol. Es tracta d'una reforma, en plena crisi econòmica, que el ministre d'Economia Luis de Guindos, en conversa privada amb el comissari europeu d'Economia, ha caracteritzat com a “extremadament agressiva”, aplaudida per les organitzacions empresarials, però rebuda amb fortes crítiques des dels sindicats, que anuncien la convocatòria de mobilitzacions i una vaga general.

En aquesta conjuntura de canvi profund en les normes que regulen el mercat laboral, la perspectiva d'aquests materials sobre les polítiques sociolaborals es pretén elevar sobre aquests moments circumstancials, per a intentar desentranar processos de fons i corrents profunds de canvi, que afecten els fonaments mateixos de les economies i les societats postindustrials.

Com veurem al llarg dels mòduls que segueixen, al que ens enfrontem actualment és a una autèntica “crisi de la ciutadania laboral” (Alonso, 2007). L'ocupació ha perdut el seu caràcter de mitjà universal d'integració, els drets socials i la solidaritat institucionalitzada en els marcs nacionals i estatals sucumbeixen davant l'embat de la globalització econòmica. Avui “el normal” és estar precaritzat. Ho és, almenys, per a les noves generacions de treballadores i de treballadors –dones, joves i immigrants, principalment– incorporades al mercat de treball des dels anys noranta. En un nou context institucional, sota el domini d'una nova norma social d'ocupació, és el funcionament “normal” del mercat de treball el que genera situacions creixents de vulnerabilitat laboral. La crisi de la societat salarial ha convertit en realitat quotidiana aquella que Hannah Arendt considerava la pitjor de les situacions que calia imaginar: la perspectiva d'“una societat de treballadors sense treball” (1993, 17). Els treballadors sense treball, o amb treball precari, es converteixen així en ciutadans sense ciutadania, o en ciutadans precaris.

En aquest context, com dèiem, el mercat de treball espanyol afronta una nova reforma des de l'aprovació el 1980 de l'Estatut dels Treballadors. Serà aquesta la bona? Les avaluacions de les reformes escomeses anteriorment conclouen, des de perspectives diferents, que tals reformes no han servit per a reduir la desocupació i disminuir la temporalitat, totes dues, característiques del nostre mercat laboral. El 1994, al fil d'aquella profunda reforma laboral que va modificar la pràctica totalitat de les normes laborals (Baylos, 1996) i va inau-

gurar el procés d'acompanyament i legitimació polítiques de la flexibilització del mercat de treball espanyol, Albert Recio criticava el reduccionisme de les anàlisis purament “laboralistes” del mercat de treball que havien servit per a justificar aquesta reforma, anàlisi que en la seva opinió desatenien la “recerca d'explicacions no laborals en la generació de la desocupació”; i conclouia:

“La insistencia en plantear la flexibilidad exclusivamente en términos de regulación ha conducido incluso a perder de vista los ya citados de corrientes de pensamiento alternativa que subrayan el interés de los mecanismos de formación, participación, interrelación entre los participantes en el proceso productivo por encima de la desigualdad y la autoridad. Por más que alguno de sus planteamientos pueda resultar insuficiente nos sitúan en la línea de las cuestiones que es necesario debatir en un mundo caracterizado por las desigualdades crecientes, el desempleo masivo, la inseguridad y el aumento de las tensiones medioambientales: la búsqueda de un sistema de relaciones sociales, de un modelo productivo que genere a la vez calidad de vida laboral y satisfaga necesidades sociales básicas. Algo que pasa por replantearse buena parte de las instituciones que regulan el proceso económico, no exclusivamente las que afectan al mercado laboral.” (Recio 1994, pàg. 72)

El catedràtic de Dret del Treball i de la Seguretat Social, Manuel Monereo, ha denunciat que en els últims anys la tensió entre la racionalitat econòmica i la racionalitat social característica del dret del treball s'ha desequilibrat a favor de la primera, en un context general de “subordinació de la societat al mercat” i a la seva lògica de racionalitat purament instrumental:

“Lo que está en juego, y subyace, es la sustitución progresiva de un modelo de Derecho del Trabajo garantista (basado en el «garantismo flexible») por un Derecho del Trabajo «liberalizador» (basado en un garantismo «debilitado» o débil); y con ello un desplazamiento de la «constitución democrático-social del trabajo» (propia del constitucionalismo social y de su forma política el Estado social) por una diversa «constitución liberalizadora» (liberista) del trabajo (propia de una constitución liberal y su forma política emergente de Estado «post-social» o, como he denominado en otra ocasión, un «Estado de competencia económica» o «Estado de mercado», es decir, al servicio del funcionamiento del mercado y de la competitividad de las empresas).” (Monereo, 2011, pàg. 55-56)

Com si d'un Maelström social es tractés, des de fa ja més de dues dècades un vòrtex aparentment irresistible atreu cap a si el conjunt de les institucions que han conformat les societats de l'Europa occidental després de la Segona Guerra Mundial. En la seva anàlisi dels “règims postdemocràtics” Colin Crouch sosté que la causa fonamental del declivi democràtic que sofreix la política contemporània cal buscar-la en el creixent desequilibri entre els interessos empresarials i els de pràcticament tota la resta de grups socials, de manera que estaríem assistint a “un retorn als privilegis polítics de les empreses camuflat després de la retòrica dels mercats i la lliure competència”, situació que considera pròpia de “societats que ja no distingeixen entre l'interès públic, custodiat per una autoritat pública que es preocupa per establir les seves competències autònomes pròpies, i l'interès privat, que només es preocupa de si mateix” (Crouch, 2004, pàg. 75). En un règim d'aquest tipus, en el qual els grups de poder empresarials adquireixen un poder creixent, “són poques les esperances que l'agenda inclogui unes polítiques igualitàries sòlides que facin possible tant la redistribució del poder i la riquesa com la contenció dels interessos dels poderosos” (Crouch, 2004, pàg. 12).

Davant aquest panorama les polítiques sociolaborals es fan encara més necessàries si cal, no solament pels objectius que tenen per davant, sinó també pel repte que representa reformular-les en un context de declivi de les esperances dipositades en aquestes. Al llarg dels mòduls que componen aquests materials s'analitzaran les potencialitats i les limitacions de les polítiques sociolaborals amb la intenció de suscitar un acostament suggeridor i crític, però, sobretot, molt aferrat a la realitat d'aquestes.

Els continguts que componen aquest manual sobre polítiques sociolaborals s'estructuren en quatre mòduls, que van creixent en complexitat, perquè tracten d'integrar diferents aproximacions i enfocaments –socioeconòmic, polític, psicosocial, etc.– per a anar més enllà d'un mer retrat de les polítiques sociolaborals i poder arribar a comprendre'n el sentit i el significat i sobretot les conseqüències de la implementació.

El **primer mòdul** consisteix en una introducció que aproxima l'estudiant a l'estudi de les polítiques sociolaborals en el context de les polítiques públiques. Es fa un repàs als fonaments de la intervenció estatal i la formació dels estats de benestar als països occidentals, perquè aquí es troben els orígens i la justificació de les polítiques sociolaborals. Es presenten, com a part del disseny de la política pública, les especificitats de les polítiques sociolaborals, i també les fases de la seva formulació i el marc institucional i normatiu en el qual es desenvolupen. En aquest mòdul es tractarà d'entendre com es vinculen els sistemes de protecció social i les polítiques d'ocupació i com han anat evolucionant a la vegada de les transformacions ocorregudes durant les últimes dècades en el mercat laboral espanyol.

En el **segon mòdul** s'aprofundeix en les polítiques sociolaborals a la llum dels processos de precarització de l'ocupació ocorreguts al mercat laboral espanyol al llarg de les últimes dècades. Es reflexiona sobre les polítiques sociolaborals, des d'una perspectiva sociològica, com a orientacions normatives que contenen i impulsen diferents concepcions i models de societat i s'interroga sobre la capacitat d'aquestes polítiques de funcionar com a eines de gestió eficient i justa de tots els riscos socials associats a les noves condicions dels mercats de treball globalitzats.

El **tercer mòdul** se centra en la política d'ocupació europea i en com aquesta modula les polítiques d'ocupació nacionals, i en concret la política espanyola. S'analitza el tipus de discurs ideològic que guia les directrius que elaboren les institucions europees en matèria d'ocupació i el funcionament de la governança multinivell tant de l'ocupació com de la desocupació. Fonamentalment se centra en les mesures proposades en l'Estratègia Europa 2020 que perfilaran les polítiques sociolaborals de la Unió Europea durant els propers anys. Es tractaran nocions com l'activació, l'empleabilitat i la flexiseguretat, entre altres, i sobretot, es tractarà de mostrar les implicacions socials i econòmiques de l'aplicació en les polítiques d'ocupació.

I finalment, el **quart mòdul** introdueix les polítiques sociolaborals que s'han desenvolupat en l'Estat espanyol en aquests últims anys per a la no-discriminació i la promoció de la igualtat d'oportunitats de diferents sectors o col·lectius socials en l'àmbit sociolaboral. Es parteix, en primer lloc, de l'estudi de les formes d'estratificació social en termes de classe, gènere, raça/etnicitat, migració, sexualitats, discapacitat, edat, etc. com a espais articuladors de desigualtats jerarquitzades i se centra en la manera com aquestes es concreten en les relacions sociolaborals. Juntament amb això, es consideren les aproximacions teòriques, els mètodes d'intervenció social i les polítiques públiques que s'han desenvolupat per a l'abordatge i eradicació de les diverses formes de discriminació. En particular, s'indaga sobre la creixent complexitat en l'anàlisi de la diversitat i les discriminacions des de la perspectiva interseccional que considera els efectes multiplicadors de les posicions que responen a discriminacions diverses i múltiples.

Cada mòdul no es limita a fer una descripció o explicació esquemàtica dels temes que tracten, sinó que presenta una mirada i una interpretació experta i compromesa per part dels seus autors i autores. I en general es pretén que formin uns materials que conviden a fer-se preguntes, a reflexionar i a obrir la discussió entorn de les problemàtiques que se susciten actualment entorn de les polítiques sociolaborals.

Imanol Zubero
Elsa Santamaría

Objectius

En els materials didàctics que es presenten a continuació, l'estudiant trobarà les eines bàsiques per a assolir els objectius següents:

- 1.** Contextualitzar l'evolució de les polítiques sociolaborals en el marc d'intervenció dels estats del benestar i també en el desenvolupament de la política d'ocupació i de la política social.
- 2.** Identificar les polítiques sociolaborals locals, regionals, nacionals i internacionals, per a entendre millor les pràctiques de gestió de l'ocupació i de protecció social.
- 3.** Reflexionar sobre les polítiques sociolaborals no solament com a polítiques aplicades, sinó com a orientacions normatives que contenen i impulsen diferents concepcions i models de societat.
- 4.** Relacionar els canvis produïts en les polítiques sociolaborals a Espanya, concretades en reformes successives del mercat de treball, amb determinades transformacions econòmiques i polítiques concomitants.
- 5.** Identificar el paper que té l'estratègia d'intervenció per a l'ocupació definida per les institucions europees i analitzar-ne l'impacte en les polítiques d'ocupació nacionals.
- 6.** Reconèixer les formes d'estratificació social en termes de classe, gènere, raça/etnicitat, migració, sexualitats, discapacitat, edat, etc. com a espais articuladors de desigualtats jerarquitzades i de la manera com es concreten en les relacions sociolaborals.
- 7.** Avaluar els mètodes d'intervenció social i les polítiques públiques que s'han desenvolupat per a l'abordatge i eradicació de les diverses formes de discriminació, cada vegada més complexes i múltiples.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Una aproximació a l'estudi de les polítiques sociolaborals com a polítiques públiques

Elsa Santamaría López

1. Les polítiques sociolaborals com a polítiques públiques
2. Les polítiques sociolaborals i les transformacions recents del mercat laboral

Mòdul didàctic 2

Les polítiques sociolaborals en el context de la precarització de l'ocupació

Imanol Zubero

1. La crisi política de les polítiques sociolaborals
2. De l'especialització flexible a la flexibilitat precaritzadora
3. La desregulació política del mercat de treball

Mòdul didàctic 3

Polítiques d'ocupació europees

Amparo Serrano Pascual i María Paz Martín Martín

1. El govern europeu social. Governança a múltiples nivells i el govern de les voluntats
2. El mètode obert de coordinació i la regulació de desocupació: el cas de l'Estratègia Europea per a l'Ocupació (EEO)
3. La noció de flexiseguretat com a emblemàtica de l'MSE

Mòdul didàctic 4

Polítiques sociolaborals per a la no-discriminació

Carmen Romero Bachiller, Pablo Santoro i Fefa Vila Nuñez

1. Gènere i discriminació laboral. La desigualtat en les dones i la crítica feminista
2. Discriminacions racials i ètniques. Migració, ciutadania i ocupació
3. Discriminació i sexualitats. El col·lectiu LGTB en el treball i l'ocupació
4. Discapacitat i discriminació: de l'exclusió a la diversitat funcional
5. Altres motius de discriminació laboral
6. Perspectives teòriques emergents per a abordar discriminacions múltiples

Bibliografia

Alonso, L. E. (2007). *La crisis de la ciudadanía laboral*. Barcelona: Anthropos.

Arendt, H. (1993). *La condición humana*. Barcelona: Paidós.

Arranz, J. M.; García-Serrano, C. (2009). "Pobreza y mercado de trabajo en España". *Estadística Española* (núm. 171, pàg. 281-329).

Atkins, J. (2010). "Moral argument and the justification of policy: New Labour's case for welfare reform". *The British Journal of Politics and International Relations* (núm. 12, pàg. 408-424).

Aubenas, F. (2011). *El muelle de Ouistreham*. Barcelona: Anagrama.

Baglioni, G. Y.; Crouch, C. (comps.) (1992). *Las relaciones laborales en Europa: el desafío de la flexibilidad*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.

Baylos, A. B. (coord.) (1996). *La reforma laboral de 1994*. Cuenca: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Castilla-La Mancha.

Crouch, C. (2004). *Posdemocracia*. Madrid: Taurus.

Esping-Andersen, G. (1993). *Los tres mundos del Estado del bienestar*. València: Alfons el Magnànim.

Monereo, J. L. (2011). "Para una crítica de las «soluciones» iusliberales a la crisis económica en el derecho del Trabajo". *Lan Harremanak* (núm. 20/21, pàg. 51-136).

Recio, A. (1994). "Flexibilidad laboral y desempleo en España (reflexiones al filo de la reforma laboral)". *Cuadernos de Relaciones Laborales* (núm. 5, pàg. 57-74).

Annex

Cronologia de les principals reformes laborals a Espanya

27 d'octubre de 1977. Pactes de la Moncloa. Sota la presidència d'Adolfo Suárez, signats per tots els partits polítics amb representació parlamentària. Els acords van tenir el suport de CCOO i el rebuig d'UGT i la CEOE.

20 de desembre 1979. Acord bàsic interconfederal. Va assentar les bases de l'Estatut dels Treballadors i va introduir la negociació salarial amb la base de l'IPC previst pel Govern. CCOO no hi va donar suport.

5 de gener de 1980. Acord marc interconfederal amb el qual es va pactar moderació salarial en canvi de reducció de jornada i va ser l'origen de la Llei orgànica de llibertat sindical. CCOO tampoc no hi va donar suport.

9 de juny de 1981. Acord nacional d'ocupació, sota la presidència de Leopoldo Calvo Sotelo, pel qual el Govern es comprometia a crear 350.000 ocupacions a canvi de moderació salarial.

15 de febrer de 1983. Acord interconfederal, amb Felipe González com a president del Govern. Va fixar la jornada laboral en 40 hores setmanals i 30 dies de vacances a canvi de moderació salarial. L'objectiu del Govern era contenir la inflació.

9 d'octubre de 1984. CEOE, UGT i el Govern socialista signen l'Acord econòmic i social amb l'objectiu d'incentivar l'ocupació. Obre les portes a la contractació temporal i falleix el principi de causalitat en permetre l'ús de temporals en llocs de naturalesa permanent, encara que per un màxim de tres anys. La distància entre el Govern i els sindicats va anar en augment i aquests van convocar una vaga general el 14 de desembre de 1988.

3 d'abril de 1992. El Consell de Ministres aprova un reial decret de mesures urgents sobre foment d'ocupació i protecció de la desocupació, amb quatre grans orientacions: eradicar el frau, reorganitzar el sistema d'ajudes a les empreses per a la contractació d'aturats amb dificultats per a trobar feina, rebaixa generalitzada de les prestacions i mesures per a la formació professional.

13 de juny de 1994. Considerada la reforma laboral més intensa del mercat laboral espanyol. Impulsada pel Govern socialista sense la participació dels sindicats, flexibilitza la normativa de contractació i negociació col·lectiva i crea un nou contracte d'aprenentatge, que regulaven les empreses de treball temporal.

9 d'octubre de 1996. Després de la victòria electoral del Partit Popular, José María Aznar es reuneix per separat amb CEOE i UGT i CCOO. El Govern i els sindicats signen un acord a la Moncloa pel qual l'Executiu es compromet a garantir el sistema de protecció social públic i el poder adquisitiu de les pensions fins al 2001.

4 de novembre de 1996. El Govern signa amb UGT i CCOO l'Acord per a l'ocupació i la protecció social agraris, que substitueix al PER.

28 d'abril de 1997. Acord per a l'estabilitat de l'ocupació i la negociació col·lectiva, signat per CEOE, CEPIME, UGT i CCOO. Amb una vigència de quatre anys, l'acord conté mesures per a combatre la precarietat en l'ocupació, reforma de la negociació col·lectiva i cobertura de buits normatius. Es crea un nou contracte indefinit amb menys indemnització per acomiadament (33 dies enfront dels 45 en vigor).

2 de març de 2001. El Govern d'Aznar aprova un decret llei de mesures urgents de reforma del mercat laboral, convalidat pel Congrés dels Diputats. Davant la falta de consens el Govern va eliminar el límit del contracte indefinit i el va ampliar a més col·lectius.

24 de maig de 2002. El Consell de Ministres aprova el Reial decret llei de reforma del sistema de protecció per desocupació i millora de l'ocupabilitat, amb mesures per a assolir l'objectiu de "racionalitzar la despesa per desocupació". CCOO i UGT convoquen una vaga general el 20 de juny. El 17 d'octubre el Congrés aprova el Projecte de llei de reforma de la protecció de la desocupació.

9 de maig de 2006. Amb la signatura d'un acord tripartit en la Moncloa, el Govern, patronal i sindicats aproven la primera reforma laboral del mandat de Zapatero. L'acord busca reduir la temporalitat en el mercat de treball i reduir els costos a les empreses. Limita l'encadenament abusiu de contractes temporals, amplia de dos a quatre anys els incentius a les empreses per a la contractació, redueix les cotitzacions i augmenta el control dels sindicats sobre les subcontractes.

6 de març de 2009. El Consell de Ministres aprova per decret llei sis mesures extraordinàries per al manteniment i foment de l'ocupació i la protecció de les persones aturades en considerar que les propostes ja havien estat debatudes suficientment en la taula de diàleg social.

16 de juny de 2010. El Consell de Ministres aprova una reforma laboral sense tenir el vistiplau de sindicats ni empresaris, i després de fracassar el diàleg social.

9 de febrer de 2010. CEOE, CEPYME, UGT i CCOO signen l'Acord per a l'ocupació i la negociació col·lectiva 2010-2012, que fixa una pujada salarial de fins a l'1% el 2010, entre l'1 i el 2% el 2011 i entre l'1,5 i el 2,5% el 2012.

10 de juny de 2011. Davant la falta d'acord entre patronal i sindicats, el Consell de Ministres aprova el Projecte de llei de reforma de la negociació col·lectiva, que redueix els terminis màxims de renovació dels convenis, estableix l'arbitratge per a quan no hi ha acord i dóna més protagonisme al conveni d'empresa que al provincial en matèria de salaris, jornada, funcions i trasllats.

10 de gener de 2012. Sindicats i patronal traslladen al Govern un document amb els acords parcials assolits per a una reforma laboral, que inclou la supressió d'alguns festius, però sense que hi hagi consens per als assumptes fonamentals que l'Executiu vol canviar (contractació, acomiadament i flexibilitat interna).

25 de gener de 2012. CEOE, CEPYME, UGT i CCOO signen el II Acord per a l'ocupació i la negociació col·lectiva 2012-2014, que fixa una pujada salarial de fins al 0,5% el 2012 i el 0,6% el 2013 i 2014, amb possibilitat de revisió a l'alça, però sense que les retribucions s'arribin a incrementar tant com la inflació.

7 de febrer de 2012. Patronal i sindicats subscriuen el V Acord sobre solució autònoma de conflictes laborals, que dóna més protagonisme a la mediació i arbitratge d'àmbit estatal i escurça els terminis d'aquests procediments.

10 de febrer de 2012. La nova reforma laboral, aprovada per decret llei pel Partit Popular, abarateix l'acomiadament a 33 dies per any treballat. A més, hi haurà bonificacions per contractar menors de 30 anys i aturats de llarga durada.

Referències bibliogràfiques

“Cronología de las reformas laborales en España”. *El País* (15 de juny de 2010). http://www.elpais.com/articulo/economia/Cronologia/reformas/laborales/Espana/elpepueco/20100615elpepueco_14/Tes

“Así fueron las principales reformas laborales y acuerdos sociales de la democracia”. *20 minutos*. <http://www.20minutos.es/noticia/1304735/0/reformas-laborales/democracia/espana>